

УДК 39

ЕТНОЛОГ ETHNOLOGIST

6

СКОПЈЕ – SKOPJE
1995

ЕТНОЛОГ	БР. 6	СТР. 1-236	СКОПЈЕ	1995
---------	-------	------------	--------	------

Петар НАМИЧЕВ

НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО КРАТОВСКО

АПСТРАКТ: Освен етно-историската ретроспектива на кратовскиот регион, авторот се задржува врз развојот на кратовската кука од аспект на етно македонското градителство, што е и акцентот на овој труд. И во овој регион се зачувани локалните специфичности кои се присутни во формирањето на објектите со архитектонско – просторни квалитети.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Кратовски регион, села од збиен тип, села од разбиен тип, кратовска кука, објекти, типологија, стопански двор, архитектонски особености и др.

Кратовскиот регион претставува претежно планинска област сместена под Осоговските Планини по течението на Крива река.

Овој регион го сочинуваат триесет селски населби: Близанци, Вакав, Горно Кратово, Димонце, Емирица, Железница, Живалево, Каврак, Кнежево, Којково, Коњух, Крилатица, Куклица, Куново, Луково, Мушково, Нежилово, Пендак, Приковци, Секулица, Страцин, Талашманци, Татомир, Тополовик, Трновац Туралево, Кетенхово, Филиповци, Шлегово, Шопско Рударе.

Постоењето на патишта низ кратовскиот регион се споменува уште од античко време (кон Софија), или во почетокот на XX век кога се споменува пат од Цариград за Париз, што имало големо значење за континуитет на развојот на населбите од овој регион.¹⁾

Повеќето од населбите (Шлегово, Секулица, Приковци, Живалево, Талашманци, Железница, Коларево) се споменуваат уште од XVI век, во пописите на Кратовската нахија²⁾ преку изразените податоци за приходите. Кратовскиот регион во XVI век бележи развој на трговијата (покрај Едрене и Пловдив), развиено занаетчиство, рударство, ковање на пари, сточарство (застапено во Филиповци, Шлегово, Туралево, Талашманци), развиено пчеларство (во Ново Село, Филиповци, Железница, Секулица, Туралево, Шлегово), овонитарство (во Шлегово, Туралево, Горно Кратово), лозарство (во Шлегово, Нежилово, Филиповци), индустриски растенија (во Филиповци, Талашманци), што допринело за солидна економска подлога, односно создадени се поволни можности за интензивен развој на неимарството.

Миграционите движења на оваа територија се забележани во XVIII и првата половина на XIX век, со масовно доселување на населението.

Освен населбите од збиен тип како што се : Приковци, Шлегово, Мушково, Куново, Луково и Близанци, сите се од разбиен тип, лоцирани во други тешко достапните планински поврнини. Карактерот на селската населба од разбиен тип се поделбата на маала во просек од околу 8 (Нежилово, Коњух, Емирица) во помалите, до 38 (Страцин) се должи на големата бројност на фамилии според кои е извршена ваквата поделба. Бројот на жителите е мал, односно варира од најмалку 15 (Крилатица), најчест случај 200 (Куклица 245, Димонце – 180, Кнежево 186), па сè до 600 жители во поголемите населби (Шлегово, Шопско Рударе, Триовац).

Кратовскиот регион се карактеризира со богати водени извори, така што населбите изобилуваат со бунари и чешми во поново време, кои во зависност од можностите се поставени по неколку чешми во една населба. Богатиот фонд на водени извори создал услови за изградба на воденици (с. Талашманци – со два камена) с. Живалево, с. Железница – 2 воденици, с. Туралево – 1 воденица, во Кратово - 4 воденици, односно само на Кратовска река постоеле 10 воденици.

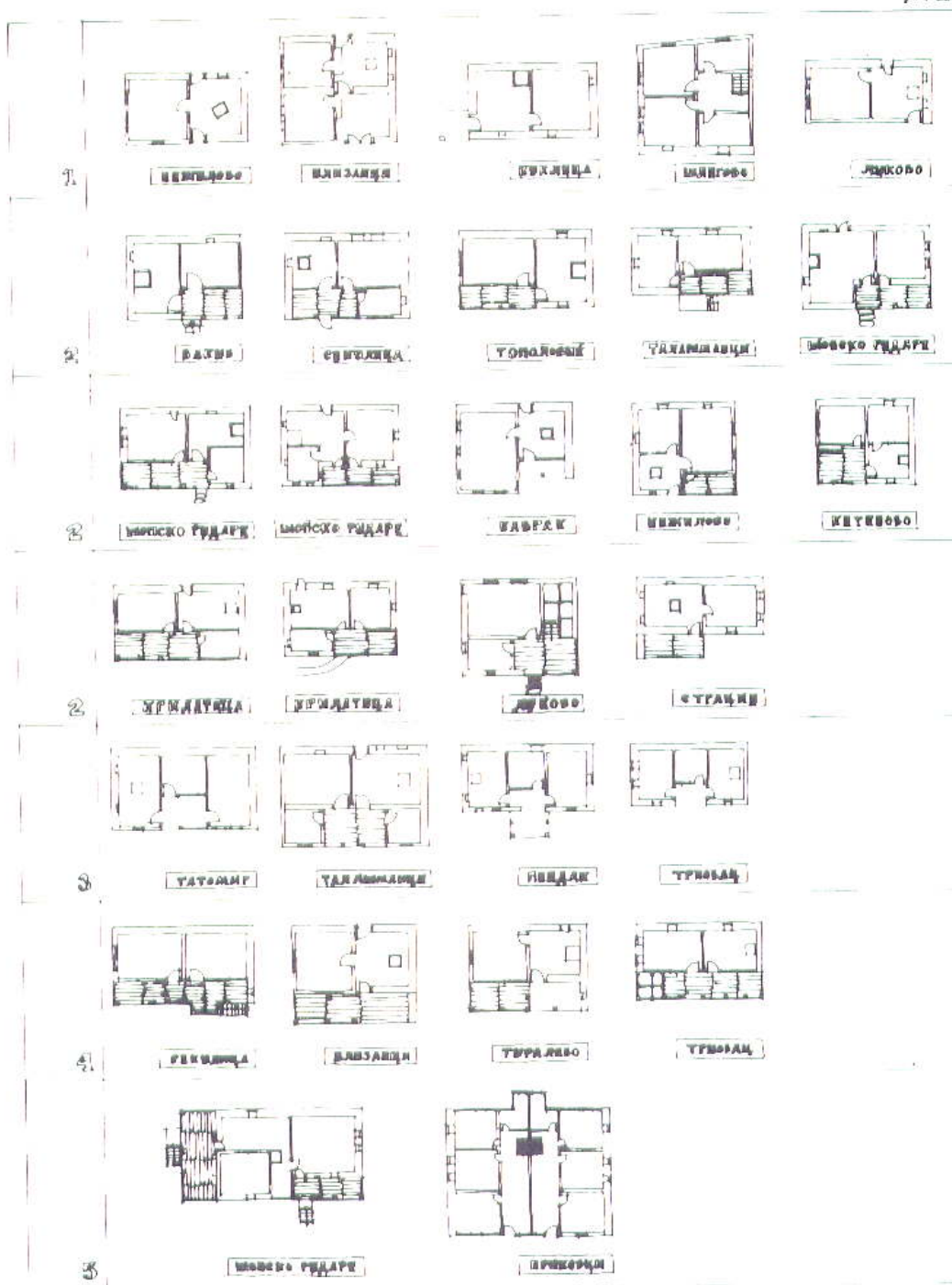
РАЗВОЈ НА КРАТОВСКАТА КУКА

Развојниот пат на формирање на основата на објектот за живеење во селските населби на кратовскиот крај бил во директна зависност од климатските, општествените, материјалните можности и потребите на семејството. Во текот на согледувањето на теренот се издиференцирани неколку развојни типови на објекти кои се создадени во различни регионални области на Кратовско.

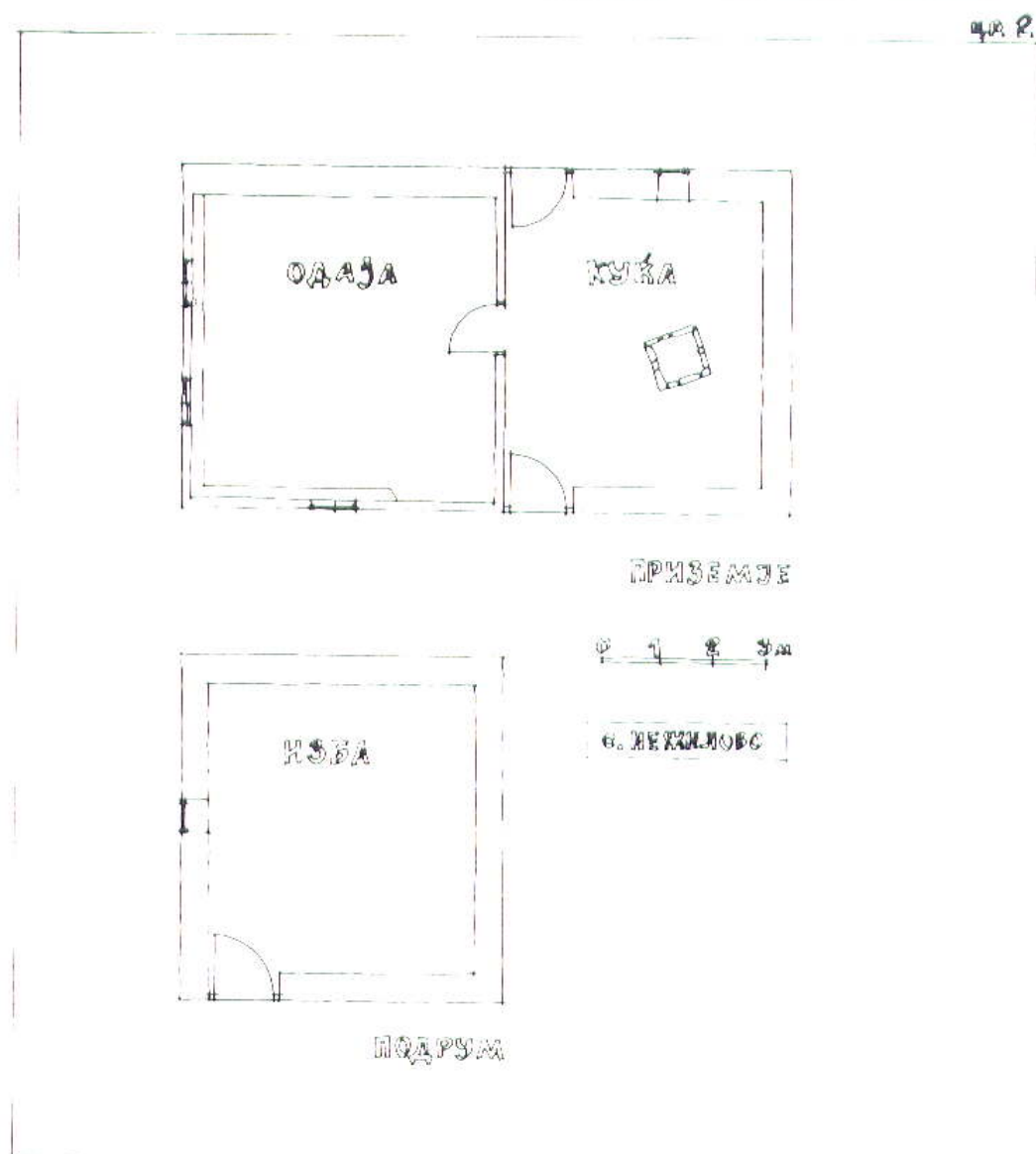
Затворениот тип на објекти претставува најстара форма на објект за живеење. Тип на објект кој до денес е сè уште во употреба во овој регион е затворениот тип со јасно издиференцирани две цели – простории, кука и одаја (цр. бр. 2 – с. Нежилово). Просторијата – кука е во функција на подготовка на храна, складирање на храна за извесен период, со огниште кое се поставува централно во средината или подоцна странично на бочниот надворешен ѕид. Кон кука е поставена влезна врата од предната страна, додека во иста линија од задната страна постои помошна – мала врата која води во задниот простор од кука. Во кука која е без прозорци околу огништето се поставени ентериерни покуќински елементи – ковчежи, пошви, брашнарник, полица, верига над огништето, трпеза, троножни столчиња, а во подоцнежниот период полица со едноставна форма. Пристапот во втората просторија – одаја е извадено преку кука, со скоро секогаш подигнато ниво на подот во однос на нивото од кука. Одајата е осветлена со неколку мали прозорчиња, со ниска таванска конструкција, а во функција за покевање, за примање на гости и одржување на празнични веселби, овој тип на објекти е карактеристичен за втората половина на XIX век и првата половина на XX век. Под одајата, искористувајќи го стрмниот терен, поставена е уште една просторија за чување на стока. Карактеристика на овој тип на објекти е правоаголната затворена форма, лоцирани на стрмни планински терени, покриени со слама.

Продолжен развоен облик од затворениот тип на објекти претставува додавањето на уште една одаја и формирање на предпростор – затворен трем,

ЧР. 11

1. Шематски приказ на типолошката поделба на куќата во кратовскиот регион: 1. затворен тип на објект; 2. Отворен тип со странично поставен чардак; 3. отворен тип со централно поставен чардак; 4. Отворен тип со подолжно поставен чардак; 5. Развиен тип или двоен објект.

2. Објект од затворен тип (изграден 1942 г.) се развива при крајот на XIX век и првата половина на XX век, с. Нежилово, Кратовско.

како резултат на зголемените просторни потреби на домаќинствата (цр. бр. 3 с. Близанци). Карактеристичен архитектонски детаљ за овој објект е поставувањето на низок ѕид (ѕидче, во височина од 40 см) во линија со ѕидот на двете одаи, а кој е во функција за седење.

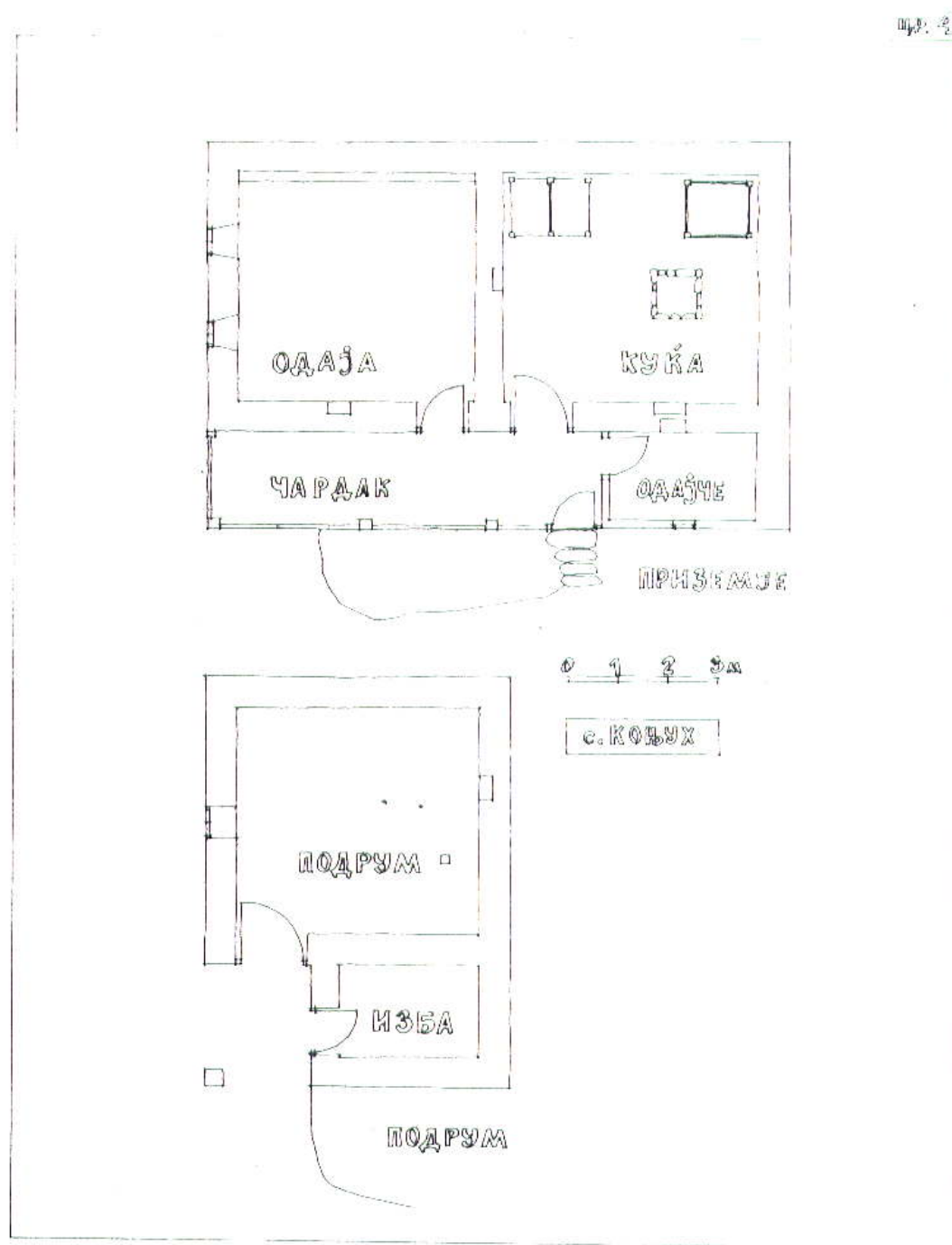
Под влијание на променливите климатски услови, односно топлите лета, се појавува потребата од формирање на трем – надкриен простор пред главниот влез, кој се поставува странично, централно или по целата должина на објектот. Во почетната фаза се поставува мал трем – странично поставен

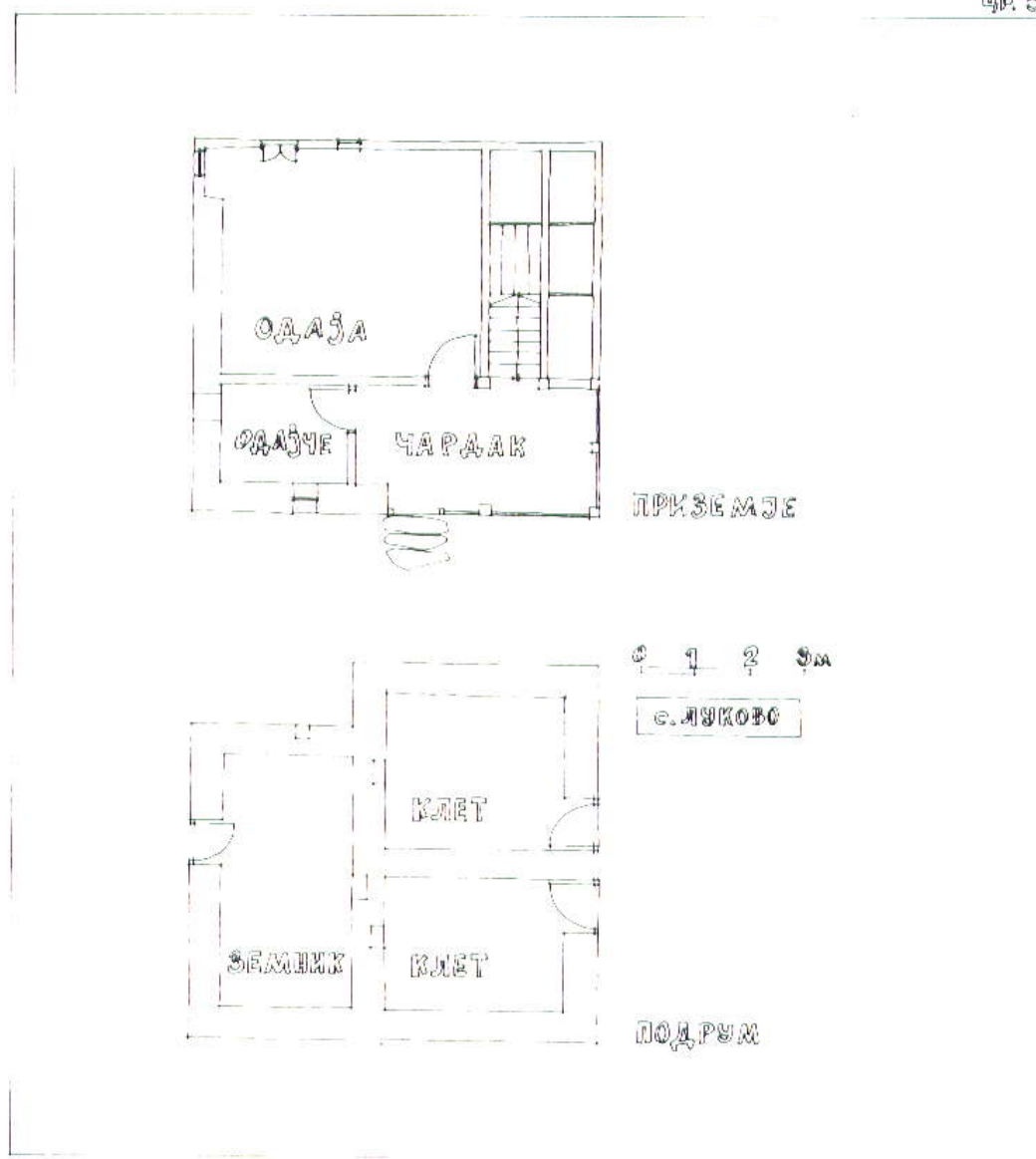
3. Тип на затворен објект карактеристичен за периодот на првата половина на XX век, с. Близанци Кратовско.

со мала димензија, исфрлен од линијата на зидот на објектот, за да се формира во подоцнежниот период (во почетокот на XX век) трем вклопен во линија на габаритот на објектот, исто така странично поставен, со што е формирана една од најчестите форми на просторно решение на куќата во кратовскиот крај. Во просторното решение на овој тип на објекти покрај тремот се појавува куќата и одајата со своите карактеристични содржински елементи (цр. бр. 5 с. Луково).

4. Тип на објект од отворен тип со чардак странично поставен во однос на основата, се појавува и развива во почетокот и првата половина на XX век, с. Коњух, Кратовско.

цр. 5

5. Тип на објект од отворен тип со странично поставен чардак, од првата половина на XX век, со вградени амбарни пресеци во состав на конструкцијата на објектот, с. Луково, Кратовско.

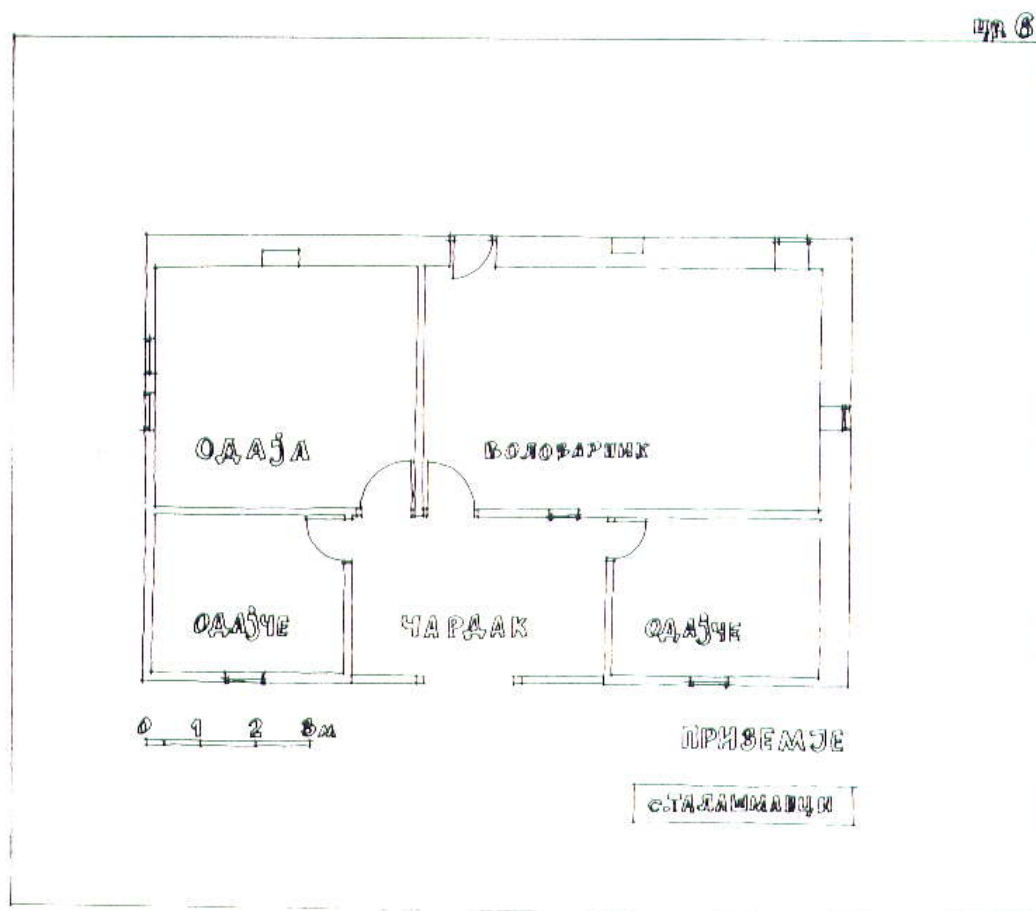
Големината на тремот во понатамошниот развој варира во зависност од потребите на домаќинството и од соодносот со габаритот на објектот така с е постојува по целата должина на предната линија од габаритот на објектот (цр. бр. 7 с. туралево), со што тој е поставен како доминантен функционален елемент, објект кој добива концепција на чардаклија. Овој тип на објект поретко се сретнува и не е карактеристичен за ова поднебје, а неговата појава би ја поврзале со климатските услови во низинската област на кратовскиот

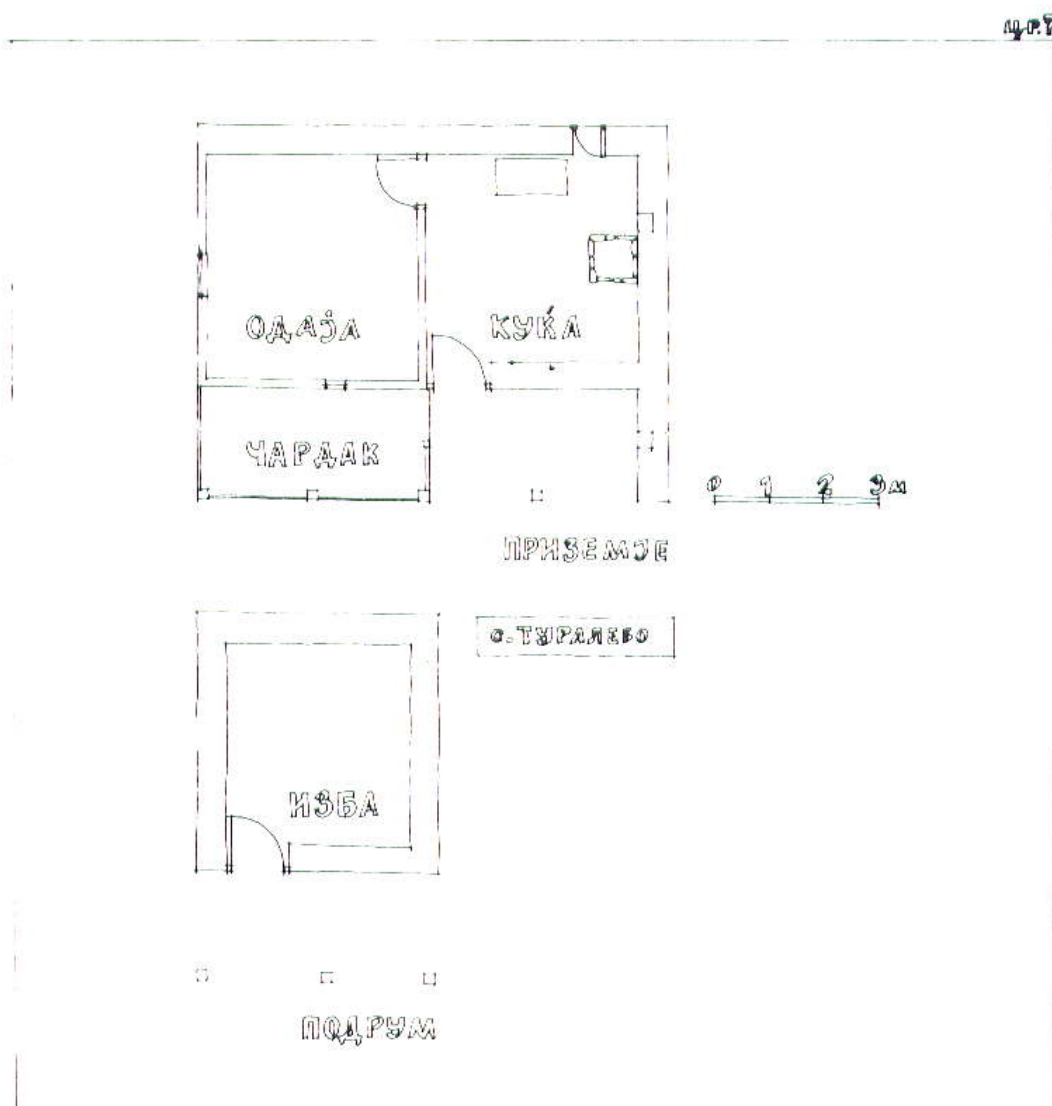
регион (каде што овој тип се појавува), а воедно и со влијанијата од концепцијата на објектите на соседните области.

Со зголемувањето на бројот на членовите на домаќинствата, просторот на предната фасада - тремот се преградува странично со додатни две простории, со што се оцртува централно поставен отворен предпростор - чардак (отворен трем). Овој степен на развојот на куќата во каратовскиот крај се појавува уште во 1875 година (цр. бр. 6 с. Талашманци) а се применува и до денес како најприфатливо просторно решение. Објектот најчесто се лоцира на стрмен терен, што овозможува предниот приземен простор да се користи за помошна просторија (изба) за складирање на прехранбени производи или за чување на стока(штала).

Како најразвиен тип на објекти кој се појавува на почетокот на овој век, кога зголемените материјални можности на селанецот овозможиле реализација на објекти со повисоки просторни и естетски вредности, се двојните објекти или братски куќи (цр. бр. 1 (5) с. Приковци). Во повеќето случаи тие се карактеристични по својата симетрична или асиметрично изведена основа

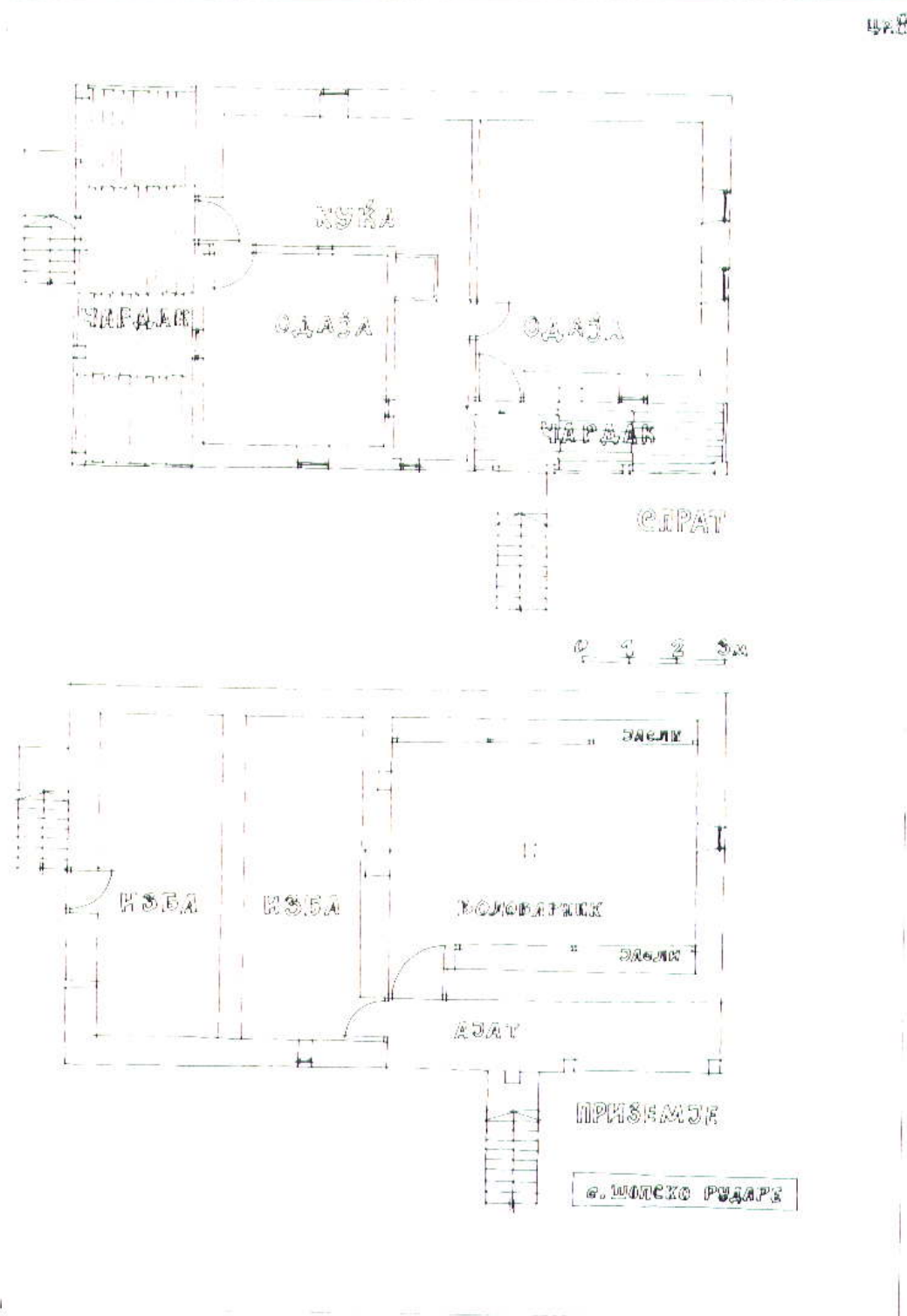

6. Тип на објект од отворен тип со централно поставен чардак (изграден 1876 год.) кој се развива во втората половина на XIX век и првата половина на XX век, с. Талашманци, Кратовско.

7, Тип на објект од отворен тип со должно поставен чардак (изграден 1912 год.) кој се развива во почетокот и првата половина на XX век, с. Туралево, Кратовско.

(цр, бр. 8 с. Шопско Рударе). Кај асиметричниот тип се забележува постојувањето за примена на исти содржински простории кај двете одделни целисти со нееднаква форма, додека симетричниот тип овозможува примена на идентичен просторен план на двете целисти вкомпонирани во единствен надворешен изглед. Освен појавата на зголемен габарит кај овие објекти, се забележува и примената на влијанија од градската средина при оформувањето на волуменските партии на фасадните површини, како и на внатрешната концепција на просториите,

8. Развиен облик на (двоен) објект (изграден 1935 год), се појавува и се развива во првата половина на XX век, с. Шопско Рударе, Кратовско.

Развојот на куќата во кратовската област ги запазува и одржува сите поделни облици на просторниот распоред (затворен, полуотворен или отворен тип), задржувајќи и негувајќи го секој објект низ еден долг временски период.

ТИПОЛОГИЈА НА ОБЈЕКТИТЕ

Типолошката определеност на објектите во кратовската област е во директна зависност од нивната развојна линија, под влијание на климатските, општествено – материјалните можности на семејството во периодот на нивното создавање.

Појдовниот облик на куќата од затворен тип каде што куќата е присутна како заеднички простор за живеење, претставува основен сегмент кој го содржи секој типолошки облик од овој регион (цртеж бр. 1).

Појавата на две јасно издиференцирани простории – одајата и куќата во состав на објектот го претставува првиот типолошки примерок кој се појавува во XIX век и првата половина на XX век, лоциран најчесто во поединечните предели на кратовската област, а единствениот развоен правец е постигнат со доградување на претпростор и одаја, притоа, задржувајќи го затворениот карактер на објектот.

Попатамошната типолошка поделба е извршена во однос на местоположбата на чардакот во однос на основата на објектот.

Вториот типолошки облик кој најчесто се среќава во претежно рамничарските лоцирани села, содржи чардак. Според положбата на површината на чардакот во основата на објектите типолошки се издвојуваат, објекти со странично, централно или по целата предна линија на објектот поставен чардак. Трите споменати типови припаѓаат во категоријата на отворен тип на објекти,

Покрај извршената типолошка поделба на отворен и затворен тип на објекти, како објекти со највисоки естетско - обликотни вредности, во однос на просторната организација, а со комбинација на претходно споменатите типови се развиениот тип или братските куќи.

КАРАКТЕРИСТИКИ НА СТОПАНСКИОТ ДВОР

Развиениот тип на населба го формира карактерот и поставеноста на помошните објекти во стопанскиот двор. Изобилството на простор околу куќата овозможило нивно слободно поставување со единствен правец на конфигурацијата на теренот и правилната функционалност, што создава простор за креативни решенија.

Најразвиено занимање на населението претставува сточарството, а во помал обем и земјоделието. Составни објекти на стопанскиот двор се шталата, бунарот, фуријата, трлото, а понекогаш и пчеларникот.

Шталата најчесто се поставува во близината на куќата: изградена е во камен со масивни ѕидови, со изведен покрив од дрвена конструкција, а покривањето е со слама.

Трлото скоро секогаш се наоѓало во состав на стопанскиот двор, но поставено на најоддалечената локација од куќата, за полесен пристап на овците до околните пасишта. Трлото претставува значаен објект, имајќи го предвид големиот број овци во едно домаќинство (од 40 до 300 грла). Трлото

се состои најчесто од наткриен и отворен простор, ограден со испреплетени гранки. Натскриениот простор се поставува во линија на околните ѕидови или централно поставен, на конструкција од дрвени столбчиња, со покрив од слама на две води.

Плевната најчесто се поставува во близината на шталата, најчесто се гради од дрвена лесна конструкција, покриена со слама. Коконарникот и кочината најчесто се импровизирани мали објекти по димензија од дрвена конструкција со можност за постојани промени на габаритот во зависност од потребите.

Фурната се појавува како самостоен објект или прилепена до куќата, а поретко во состав на објектот, односно куќата. Изграден е во масивен камен, со полукружен отвор на средината и со двоводен покрив.

Конарата претставува објект кој е во употреба за складирање на млечни производи, ковчези и други предмети. Изграден е во бондручна конструкција, со масивно камено приземје а понекогаш и наткриен трем кој служел како простор за работа.

Амбарот претставува скоро секогаш присутен објект – самостоен, со креативни решенија како на естетскиот изглед така и на содржинската концепција. Се изведува на камена подлога или на масивно камено приземје, додека на катот од дрвена конструкција се изведуваат прегради – пресеци, чиј централен дел се подигнува со неколку дрвени скалички за полесно работење. Кај амбарите скоро секогаш се забележува едноставна геометриска декорација, а капацитетот зависи од потребите на домаќинствата. Покривањето на конструкцијата на амбарот е со слама, додека подоцна се применува керамида.

Кошот или кочакот претставуваат самостоен објект изведен од лесна конструкција – преплет, поставен на камени блокови, најчесто со овална форма, со отвор на челната страна за полесно функционирање. Бунарите и чешмите се составен дел на секој стопански двор, поради изобилството на вода во овој регион, а редок е случајот да има само неколку чешми на целата површина на населбата.

Пчеларството се сретнува само во неколку села (с. Филиповци), најчесто во подпланинските села со повеќедоцениска традиција. Местоположбата на сапдаците се лоцира во непосредната близина на куќата, со поставена висока заштитна ограда, формирајќи една целост. Бавчата претставува ограден простор најчесто прилепен до куќата со мала дрвена ограда, на чија површина се одгледуваат украсни цвеќиња.

ГРАДИТЕЛСКО – АРХИТЕКТОНСКИ ОСОБЕНОСТИ

Конструктивно – градителската концепција на куќата во кратовската област произлегува од локалната конфигурација на теренот кој служи како основа за избор и употреба на градежни материјали.

Климатските услови во овој регион го насочиле формирањето на масивно камено приземје со јаки конструктивни ѕидови, кои се логично продолжување на исто така камените стени кои се формираат со длабочина од 50–70 см. Сидот од камен со широчина од 50–70(55,60,62,65,70 см), кој претставува конструктивна основа, најчесто се поставува на 2 или на 3 (многу ретко на 4 страни) надворешни линии на објектот „додека преостанатите ѕидови се со широчина од 10 до 18 см во бондручна конструкција (или керпич) Масивниот сид од камен покрај цврстата градба добива и еластичност со поставување на

хоризонтални греди – кунаци (атали) по целата должина (на растојание 100–120 см во височина), попречните мали гредички – клепиња ги поврзуваат двете линии на сидот. Врз основата од масивни сидови на пократкото растојание се поставуваат масивни греди (главни греди – тавански), грубо обработени (20–30 см), над кои се поставуваат вертикални греди – понази, со хоризонтална гредна на врвот – било. Над основната конструкција над билото и хоризонтално поставените греди во линија на сидовите „косо“ се поставуваат греди – чатми. Во завршниот слој над чатмите се поставуваат летви – латми, врз кои се поставува кал и снопови од слама. Гредите се скоро секогаш од буково дрво. Врзувањето на сламата – чуканица за поставување на покривната завршна конструкција – чатијата се нарекува мапаила, додека завршното врзување на покривот е со прачки, а надвор од линијата на објектот постои нефрлена стреа – сачак. Подните површини се од набиена земја, поретко од редени камени плочи – најчесто во куќата. Таванските површини во одајата се премачкани со кал и слама, врз основа од редени штици, додека во куќата не постои таванска конструкција поради слободното излегување на чадот преку бацата која се наоѓа на највисокиот дел од таванската конструкција.

Прозорците се дрвени, во почетокот мали 30–40 см широчина, додека подоцна се изработуваат како двокрилци до 65 см широчина, со правоаголна форма освен во подрумските простории каде се среќаваат продолжни формирани помеѓу две хоризонтални греди. Челните површини на вратите во одреден случај се декорирани со едноставна геометрирска декорација, а се среќаваат и карактеристични со полукружен надвратник од камени обработени парчиња (цр. бр. 8)

За објектите изведени во две нивоа, и основната карактеристика е масивно камено приземје и доминација на бондрук конструкцијата на катот со еден масивен потпорен сид. Карактеристична е поставеноста на специфична подлога – масивна карпа на неколку објекти (с. Шлегово) кои конструктивно и архитектонски содржат високи квалитети на запазен амбиентален концепт и локален автохтон белег на сродност на градежна форма со високи стандарди во дадените услови.

Како основен градежен материјал каменот и дрвото се донесуваат од околните локални депонии или пак во одреден случај тој се наоѓа на самото место на локацијата на објектот. Каменот како основен материјал, на пример, во с. Татомир се носи од месноста Селиште, во Тополовиќ од месноста Голлак, во с. Талашманце од Куќетане, во с. Приковци од соседното село Шлегово и камени плочи за покривање од с. Герман, во с. Шлегово од Рајковац.

Дрвото било набавувано од околните букови шуми, во с. Татомир од месноста Руње, Козарник, во с. Тополовиќ од месноста Боровиќ, во с. Талашманце од соседното село Нежилово, во с. Китеново од месноста Голема Корија, во с. Приковци од месноста Крлаковица и Ајлучки Кладенец, во с. Шлегово од Сакулица и Филиповци. Сето ова говори за извонредно богата област со изобилство на шумски појаси и камени области, што претставува битен фактор за логичен кинтипуиран развој на објектите.

Мајсторските тајфи или мајсторите кои дејствувале на ова поднебје оставиле богат фонд на изградени објекти. Се споменуваат мајстори во с. Вакув (за објект граден 1913 г.) од с. Опила – Кривоаланечко, во с. Татомир, с. Тополовиќ, с. Нежилово од с. Псача – Кривоаланечко, во с. Талашманци (1876 г.), с. Куклица (1933 г.), од с. Ранковци и Опила – Кривоала-

нечко, во Шопско Рударе (1914 г.), од с. Таланиманце – Кривопаланечко, во с. Нежилово се споменуваат тајфи на мајстори од Србија, наречени Црно-травци, кои во 1919 година изградиле неколку објекти во ова село. Најпознати локални мајстори потекнувале од селото Шлегово (мајстори од ова село работеле во Светиниколско и Кочанско), додека постоење на мајстори забележано е и во селата Шопско Рударе, Нежилово, Кетеново, Крилатица, Страцин, додека мајстори од с. Куклица работеле во с. Пендак (1912 г.), од с. Мушково во с. Кнежево, од Куново во с. Луково, во с. Прковци од с. Шлегово.

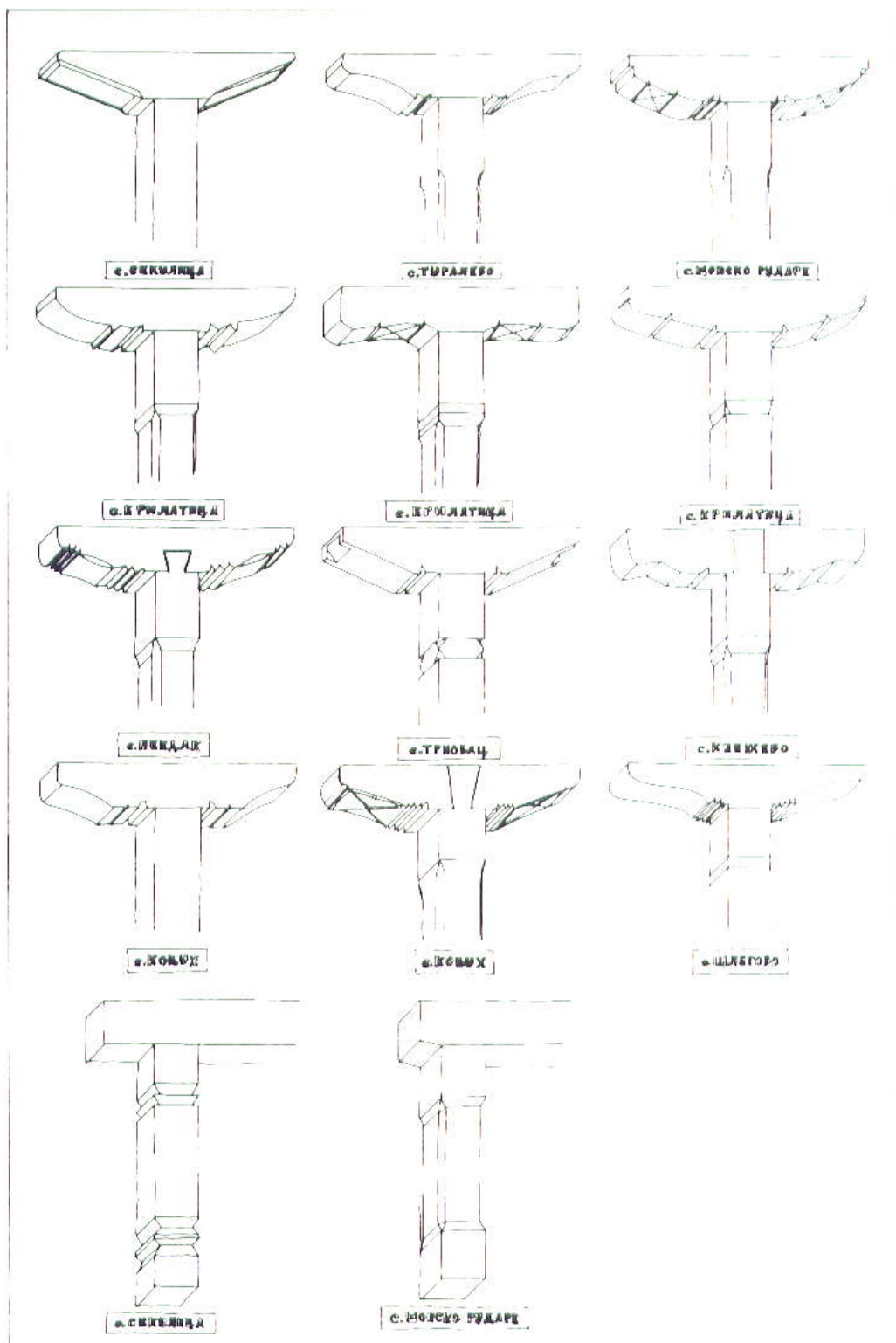
Во селото Шлегово кој важен за најпознат градителски локален центар, постоеле тајфи кои имале свои водачи (Горѓи Шиков Нацев, Саиде Лазов, Еврем Крлев, Ј. Горов, Нисо Тимов) и прочуени мајстори – градежници (Горѓи Орлев, Никола Арсов, Васе Јакимов, Јоаким Стојанов Бацов). Во селото Шопско Рударе се споменува познат каменорезец Минко Тасевски од с. Триовец. Во овој период се забележува интензивна дејност на кривопаланечките мајстори, а значајни влијанија одиграле и локалните мајстори, кои го одбележале локалниот автохтон архитектонски белег на градбите од овој регион 5.

АРХИТЕКТОНСКО – ПРОСТОРНИ ОСОБЕНОСТИ

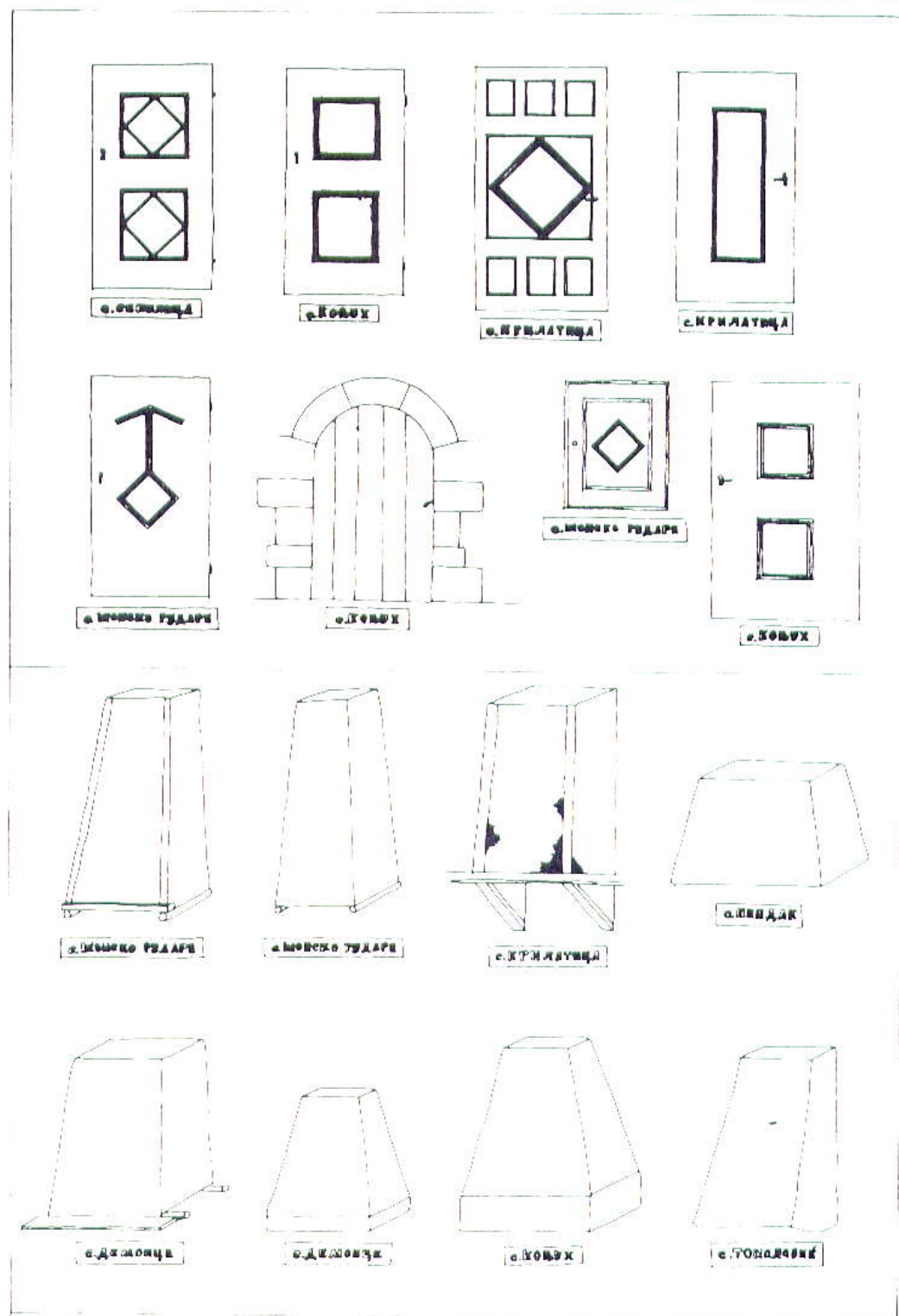
Организацијата и просторната концепција на куќата во кратовскиот регион се одликува со едноставност и модифициран облик, кој се задржал како трајна типолошка карактеристика. Издвоениот просторен систем на примарно три целисти: куќа, одаја и чардак, преовладува како применет локален распоред, кој комплетно ги задоволува потребите на домаќинството, со ограничени материјални можности.

Архитектонско - градежната валоризација на објектите отсликува примена на карактеристичен типолошки третман на употребените материјали со повторување на стилскиот концепт.

Примената на каменот при формирањето на ѕидните површини, примената на едноставниот облик на прозорскиот елемент, покривањето со слама, камени плочи или керамида, едноставната геометричка декорација на некои фасадни конструктивни елементи, ја оформуваат фасадната концепција на кратовската селска куќа. Од едноставната просторно – архитектонска концепција логично произлегува и соодветна композиција на фасадните елементи (цр. бр. 9). Кај надворешните врати е применета едноставна геометричка декорација, на игра од правоаголници со минимална и едноставна профилација (с. Секулица, с. Шопско Рударе, с. Крилатица, с. Коњух) со примена на масивно дрво. Кај надворешните врати скоро секогаш се поставува сурме – правоаголна греда (пресек 7-7 см), која во хоризонтален правец се вметнува во страничниот ѕид, а по потреба се повлекува во правец на вратата со што се обезбедува влезот. Појавата на полукружен лачен надвратник изведен од камени блокови се забележува во приземните партии на објектите (во с. Шопско Рударе). Најзабележителен детаљ на конструктивните фасадни елементи објектите добиваат на седлата на столбовите каде што со стилизирана геометричка профилација, симетрично од двете страни и по вертикална линија на столбот со сосема едноставна профилација, кој исто така налегнува на обработен правоаголен камен.

9. Шематски приказ на детали на седла од столбови, со геометриска декорација од кратовскиот регион.

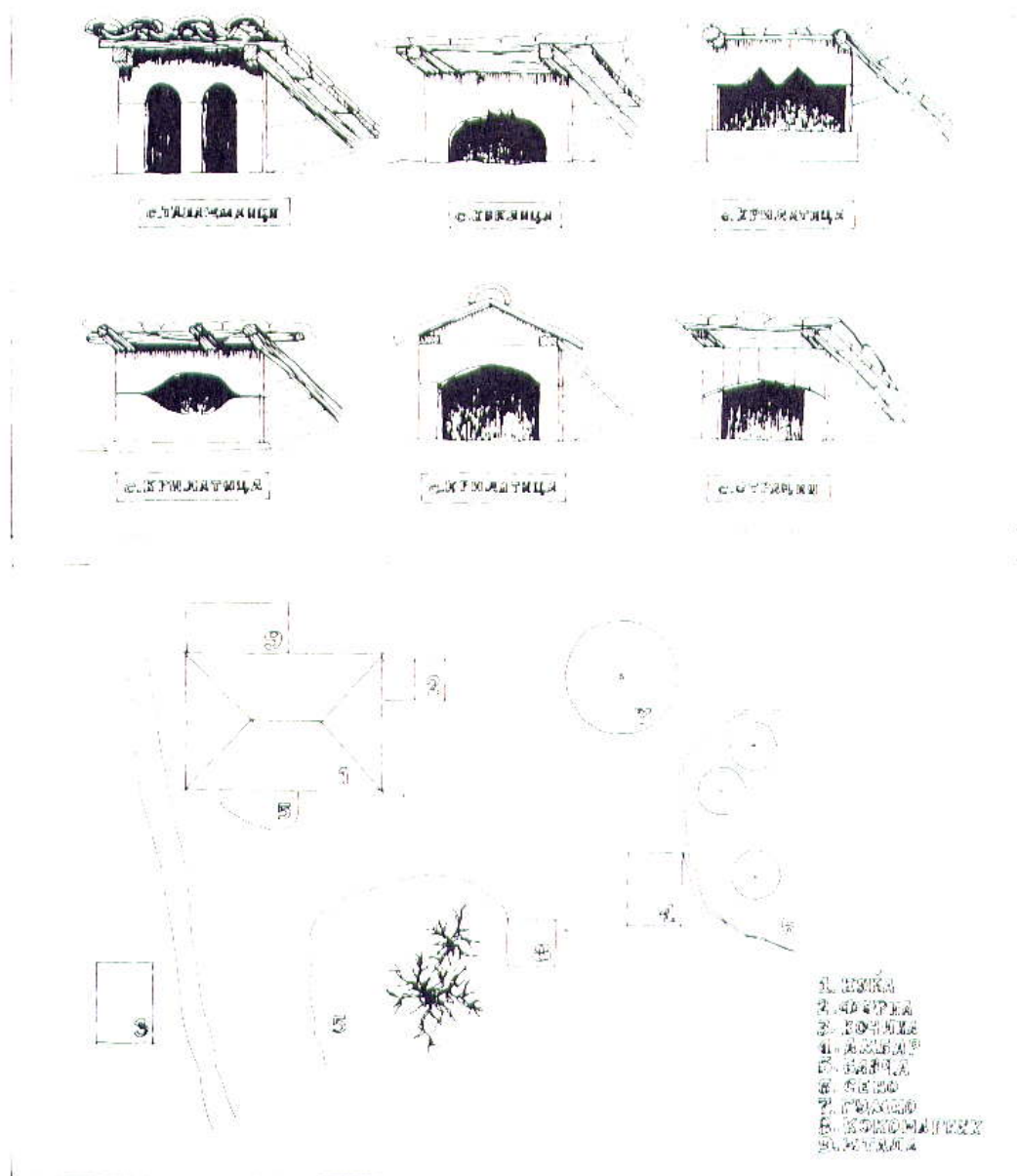

10. Шематски приказ на челен изглед на врати од објекти од кратовскиот регион: Скици на разновидни форми на одводен канал од огниште кај објектите во кратовскиот регион.

На завршната покривка конструкција поставена е баџа, чија декоративна челна површина варира од наједноставен отвор до примена на геометрички форми со еден или два отвора со запазена функционалност (цр. бр. 11). Исто така оградната површина од чардакот претставува состав од верти-

Цр. бр. 11.

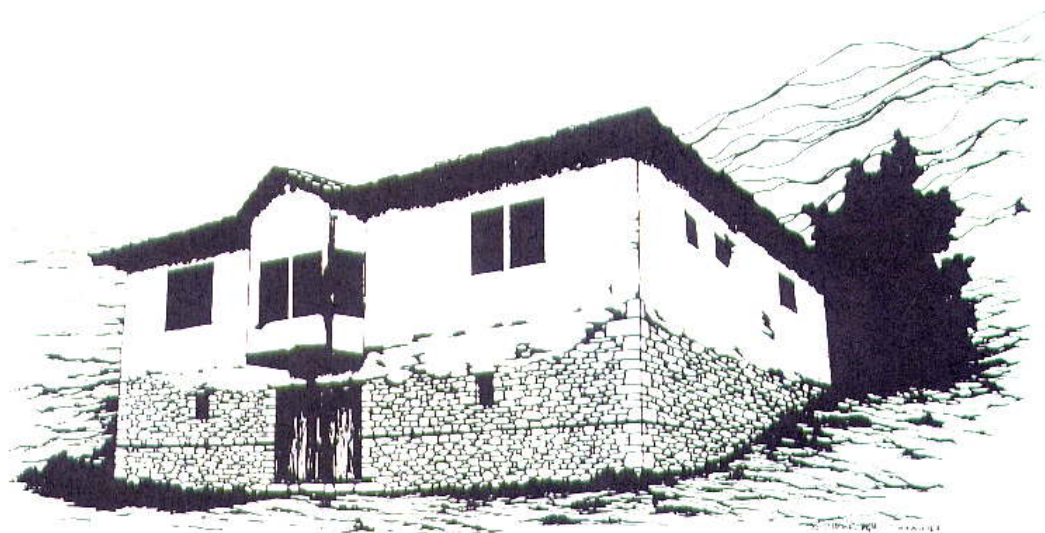

11. Шематски приказ на детаљ на баџа; Шематски приказ на ситуационен план на карактеристичен стопански двор во населбите на кратовската област, с. Коњух, Кратовско.

кадно поставени иштици помеѓу кои се поставени отвори со геометричка декорација во еден или во два хоризонтални потеза.

Решението чиј просторен план отскокнува од вообичаената шема, содржи вградени пресеци (прегради 5) од амбар, во состав на табаритот на објектот, изведени од прениет, со дрвени пристапни скали од страната на чардакот (цр. бр.5, с. Луково). Решението на чардакот иако со скромни димензии, добива своја креативност со тоа што се подигнува од нивото на земјата (за околу 40 см), од нивото на пристапниот трем (цр. бр. 7, с. Туралево).

Едноставната концепција на ентериерните елементи на кратовската кука се надоврзува на глобалните архитектонски особености. Од самиот последователен просторен распоред на внатрешниот амбиент произлегува и едноставноста на ентериерните предмети. Почнувајќи од куќата, чиј основен елемент претставува централно поставено отворено огниште, околу кое се наоѓаат сите помошни елементи за потребите на едно домаќинство (пешчи, сањак за месење на леб, мал амбар, соларник, а во поново време и сушара за месо – с. Пендак). Огнштето скоро секогаш поставено централно се состои од камени парчиња (со неправилна но издолжена форма) кои се поставени во форма на квадрат (90/90, 95/100, 100/100, 90/100, 90/110). Просторот над огнштето е отворен без таванска конструкција, освен во исклучителни случаи кога над таванските греди се поставува плетак (с. Куклица) или лес (с. Нежилово) – кој служи за сушење на брашно. Во поинаква ситуација кога огнштето се поставува кон еден од страничните ѕидови, над него се формира одводен

12. Затворен тип на објект кој најчесто се сретнува на високите планински предели, со карактеристично применет материјал за покривање со слама, с. Каврак, Кратовско.

издувен канал во вид на квадрат со видлива дрвена конструкција со премачкани сидови со кал. Овој одводен канал води височина над таванските греди, освен во сиклучителни случаи, кога води до покривната конструкција и директно излегува надвор (височина 2,5 м, или во друг случај 2,15 м – с. Шопско Рударе). Во основа, издувниот канал е со квадратна или издолжена форма (150/90, 110/100, 110/190, 110/120 – с. Крилатица, 115/100 – с. Демонце, 120/100 – с. Пендак). Внатрешната обработка на сидовите во куќата е најчесто од реден камен, со отвори во сидовите – долапчиња, камарица (ширина - 28, 38, 40, 50, 55, 60). Локацијата на огништето се поставува во исклучителни случаи во самиот агол (с. Таланманци, с. Куклица, с. Шопско Рударе) или со отстапување од правецот на страничните сидови (с. Нежилово, с. Кулица). Во одреден случај пред каиата од огништето се поставува полица (околу 15 см-с. Димонце). Во единствен случај во селото Нежилово се среќнува сид страничен со дебелина од 50 см, кој е поставен до парапетна висина од 90 см, над која висина продолжува сидната конструкција со сид од преилет – плот со дебелина од 10 см од надворешната страна, додека преостанатиот простор од дебелината на сидот се користи како прирачна полица за оставање на предмети.

Значаен елемент на ентериерната концепција на куќата претставува сидната поличка – раф која се поставува на достапна корисна височина (170 см), а со широчина од 18 см. (с. шопско Рударе), со скромна геометриска профилирација полицата се поставува на еден, два или по должината на сите сидови од куќата или одајата (с. Коњух, с. Шопско Рударе, пр. бр. 11). Исто така скромна геометриска прифиллирана декорација се среќнува на вратничето од долапчето со украсна рамка (с. Шопско Рударе пр. бр. 10). Како дел од ентериерот на одајата претставува едноставната профилирана обработена таваница со надолжно поставени профилирани штички од 40 см – широчина, што претставува редок пример на обработка на таванската површина на објект од селските населби. Елемент кој заслужува да се третира како редок ентериерен елемент кај овие објекти, изразена оригинална форма како мало прилично орманче (од 1945 г.) со две мали долапчиња помеѓу кои е поставена отворена полица со странично профилирани отвори кои му даваат извесна динамика на предметот. Како дел од ентериерната концепција претставуваат ковчезите за чување на облека со одредена геометриска декорација која се мултиплицира неколку пати со одреден распоред.

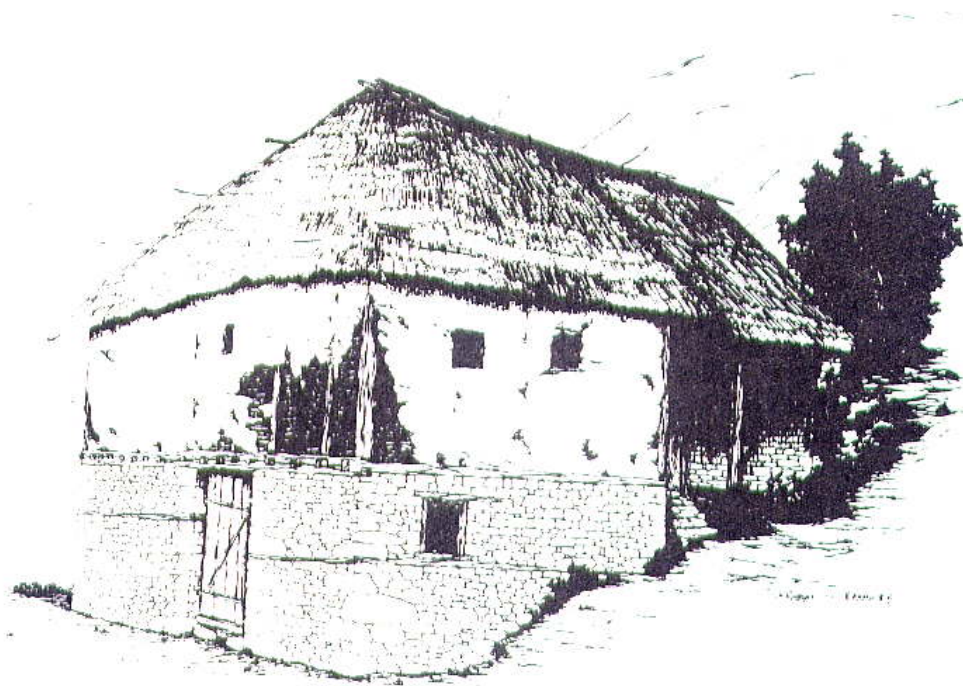
Ентериерната концепција на куќата во кравовската област се одликува со едноставно – содржински издржано решение, задоволувајќи ги скромните потреби на домаќинствата, поклопувајќи се со ентериерната поставеност на објектите од другите региони на Македонија.

ЗАКЛУЧОК

Основната концепција на кравовската куќа се вклопува во особеностите на објектите од соседните региони (Кривопаланечкиот, Кумановскиот, Овчеполскиот и др.) но сепак со запазени локални специфичности кои формираат објекти со архитектонско – просторни квалитети, изразени преку применетите детали на фасадните композиции и конструктивни карактеристики.

Едноставноста на архитектонската форма и чистиот пристап на оформениот внатрешен простор, потврдуваат постоење на типови на објекти со издиференциран облик.

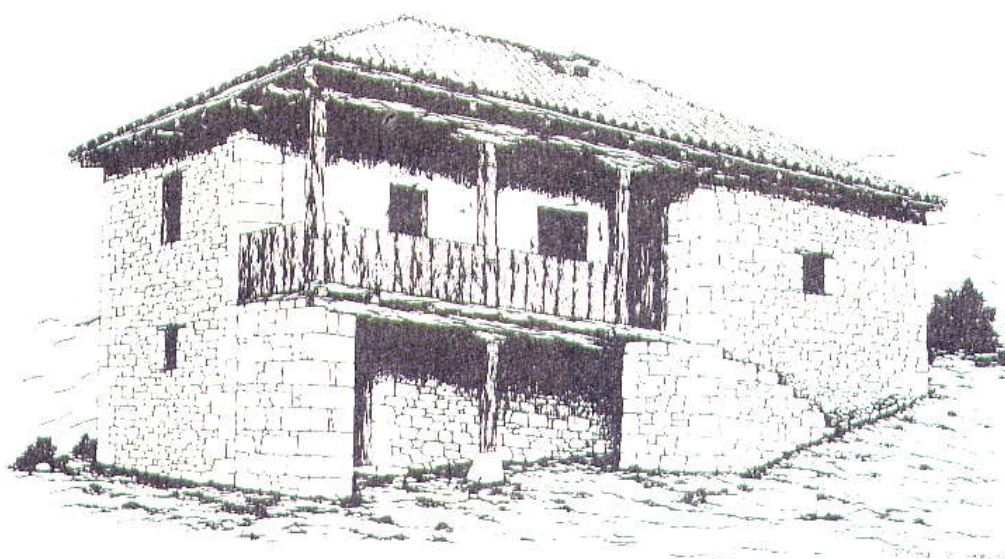

13. Отворен тип на објект со странично поставен чардак, изграден во камен, најчесто се сретнува во рамничарските предели, с. Димонце, Кратовско.

Поделеноста на основата на куќата на две просторни целисти кај затворениот тип, како облик е применет во повеќе области од Балканскиот Полуостров, кај куќата – брвнара од Шумадија – СР Југославија или осаќанка која потекнува од првата половина на XIX век како и со одредени примероци од територијата на Косово и Босна. Мајсторите ѕидари кои потекнуваат од Осат (Босна) извршиле големо влијание врз развојот на целокупната селска архитектура во Западна Србија, како и од Шумадија во периодот на XIX век, што можеби се рефлектирало со заемни влијанија во концепцискиот развој на затворениот тип на објекти од кратовскиот крај.

Додека со друг типолошки објект со појавата на трем во составот на селската куќа, аналогија се потврдува со некои варијанти на косовската приземљуша, со пиришката селска куќа во Бугарија, но и со куќата од истиот тип од тетовскиот крај, овчеполскиот , Скопската Котлина и други региони на Македонија.

Ова неведува на заклучок за постоење на надворешни влијанија во формирањето на концепцијата на објектите, помеѓу различни региони на Балканот, како од мајсторските движења влијанието што го поселе со себе (примената на конструкцијата, градежните материјали, обликот, детали), но во средина која во зависност од потребите и материјалните можности, општествените потреби зачувала свој автохтон белег,

14. Тип на двоен објект со применета просторна концепција на внатрешниот простор со повисоки квалитети, како и примена на еркерен испуст, со изразито влијание на фасадната концепција од објектите од градската средина, с. Приковци, Кратовско.

Едноставноста на архитектонската форма и чистиот пристап на оформениот внатрешен простор, потврдуваат постоење на типови на објекти со издиференциран облик. Формата и развојот на селската архитектура во периодот на нејзиниот интензивен развој се поклопува со формирањето на несомнено рефлектричниот оригинален облик на градската архитектура од Кратово, што се забележува со повторувањето на извесни декоративни фасадни елементи и градителскиот белег во двете средини.

Зачуваниите типолошки примероци со специфична архитектонска форма го потврдуваат нејзиниот придонес во формирањето на овој дел од архитектонското материјално културно богатство на кратовскиот регион, а во контекст на целокупното македонско архитектонско наследство.

1. д-р. Љубинка Монев, – Еден француски извор за Кратово во четириесеттите години на 19 век (in: *tesseil di iliriques dans la turquie europe viennoise*, 1894), Осоговски гласnik бр. 2, Кратово.
2. Кратовска нахија во кустендилскиот санџак (Турски документи за историјата на македонскиот народ), ОПД од 16 век за Кустендилскиот санџак, том 5, кн. 2, Архив на Македонија, Скопје 1980.
3. Кратовска нахија од 16 век, ИИИ, год. 15, бр. 1, Скопје 1971.
4. Д-р Душко Алексевски, Топонимастиката на кратовскиот регион, Кратово 1986.
5. Информациите се прибирани за време на теренските истражувања во јуни 1994 година од испитаниците: Милош Трајковски род. 1937 г од с. Тагомир, Благо Насевски род. 1924 од с. Таданманци – Стоиле Стојановски од с. Шонско Рударе – (роден 1918) Благоја Минковски од с. Нежидово (роден 1923), Димитар Георгиевски од с. Шлегово (роден 1937 г), Глигор Тодоров Јованов од с. Шлегово (роден 1914 г.).
6. Бранислав Којич Сеоска архитектура и туризам, Београд 1973.
7. Бранислав Бранислав Стара градека архитектура у Србији, Београд 1949.

Petar Namicev

THE FOLK ARCHITECTURE IN KRATOVO

Summary

The evolution and typology of the houses in the region of Kratovo have resulted in their classification into an open and closed type of structures.

The builder's constructive concept of the dwelling houses and subsidiary economic structures has resulted from the ambient conditions in the region and the presence of local construction movements.

The basic concept of the Kratovo house complies with the characteristics of the structures from the neighboring regions (Kriva Palanka, Kumanovo and Ovce Pole Districts), although they have retained some local peculiarities, thus forming constructions of substantial architectural-spatial qualities expressed in the details applied on the facade compositions, and in the constructive features.

The simplicity of the architectural form and the pure approach to the already formed interior confirm the existence of structures with differentiated form.

The organization and spatial concept of the houses in the Kratovo District are distinguished by simplicity and modified form, which has been retained as lasting typological feature. The spatial system separated in primarily three units: kucha (house), room and chardak (porch), prevails in the interior lay-out applied locally, thus satisfying completely the needs of a household.

This leads to a conclusion of some strange influence being exerted in the concept of the structures from different regions in the Balkans. It has resulted from the movability of the master-masons and the influence they brought (application of the construction, building materials, shape and details), which are embodied into an ambient that has retained its autochthonous features to an extent that depended largely on the needs, financial state and social requirements.

The form and evolution of the rural architecture in the period of its intense development complies with the doubtless reflective and original form of the urban architecture in Kratovo, which can be noted in the frequency of certain decorative facade elements and constructive traits in both the living environments.

The preserved typological examples of specific architectural form confirm its contribution to the formation of this part of architectural material culture of the Kratovo District, within the frames of the entire Macedonian architectural heritage.